

Ярослав ОЛІЙНИК

член-кор. НАПН України, д.е.н., професор,
декан географічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
головний редактор журналу
«Економічна та соціальна географія»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

17-20 травня 2016 року на базі природничо-географічного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського відбувся XII з'їзд Українського географічного товариства під гаслом «Українська географія: сучасні виклики». На з'їзді затверджено нову редакцію Статуту Товариства, обрані члени Вченої ради, Президії Товариства, обрано Президента Українського географічного товариства. У роботі з'їзду взяли участь 230 делегатів та учасників провідних географів з наукових установ, вишів, середніх та інших освітніх закладів, проектних, вишукувальних, експертних установ та організацій з усіх регіонів України. Програма з'їзду включала пленарне та засідання секцій. Важливе місце посіла секція: «Методологічні проблеми географічної науки». Вчені України значну увагу присвятили сучасним завданням розвитку географічної науки.

Л. Руденко зазначив, що для України, як і для інших держав світу, сьогодні є три основні глобальні виклики, що пов'язані з: обмеженістю ресурсів розвитку, критичним екологічним станом природного середовища та глобальною зміною клімату, з міжцивілізаційними та релігійними зіткненнями. Усвідомлення суспільством безперспективності антропоцентричного розвитку і сприйняття нової парадигми збалансованого розвитку, до якого першими долучились науковці, змушує опрацьовувати нові підходи в географічних дослідженнях, що було підтверджено на останньому економічному форумі в Давосі. Він підкреслює, що в географічних дослідженнях потрібно:

- зосередити зусилля на практичній діяльності в регіонах (стратегії розвитку регіонів, різні види територіального планування та ін.) щодо механізмів реалізації принципів збалансованого розвитку в напрямку досягнень цілей, що уже означені;

- посилити напрацювання наукових географічних шкіл для формування інноваційно-орієнтованої економіки;

- взяти участь у стратегічному аналізі стану навколишнього середовища (аналіз об'єктів щодо можливих витоків надзвичайних ситуацій, оцінювання екологічного стану компонентів природи і природно-ресурсного потенціалу, впровадження в регіонах CEO та ін.).

О. Топчієв сформулював постулатами сучасного визначення предметної області географічної науки:

- об'єктом досліджень для всієї системи географічних наук є ландшафтна оболонка Землі;
- і природнича (фізична) географія, і суспільна (соціально-економічна) географія як дві головні віті географічної науки вивчають ландшафтну оболонку Землі в цілому, а не окремі її компоненти і геосфери;
- галузеві географічні науки досліджують окремі компоненти ландшафтної оболонки – природні, соціально-економічні, природно-господарські, соціо-природні та відповідні компонентні геосфери;
- ландшафтна оболонка Землі як цілісний об'єкт географічних досліджень потребує дослідження геопросторових (територіальних) закономірностей взаємодії та комплексування (накладання) природних і соціально-економічних компонентів та геосфер;
- у складі географічних наук поряд з двома традиційними вітями – природничою (фізичною) та суспільною (соціально-економічною) географією необхідно формувати новий науковий напрям – розроблення теоретико-методологічних засад функціонування ландшафтної оболонки Землі як цілісної та складної соціо-господарсько-природної системи.

П. Масляк стверджує, що новим завданням у другій половині ХХІ століття для географії стане не тільки, і не стільки дослідження Землі, яка буде безперервно змінюватися, і чим далі, тим швидше, але в першу чергу, моделювання території у відповідності з науковими географічними уявленнями про її гармонійний і ефективний розвиток. Цей напрямок трансформації географії буде все більше утверджувати єдність різних гілок географічної науки. Відбуватиметься безперервне зростання єдності фізико- і економіко географічних об'єктів на територіях різного таксономічного рангу.

В. Олещенко обґрунтовує невідкладні кроки щодо забезпечення утвердження суспільної значущості географії та розвитку її теоретичних засад. З метою забезпечення дальшого розвитку в Україні географії, підвищення рівня її фундаментальності, з тим, щоб привернути увагу науковців до досліджень у сфері подальшого розвитку її теоретичних основ, перспектив зростання її ролі у розв'язанні актуальних проблем, враховуючи досвід розвитку інших наук, переважна більшість з яких мають окрему спеціальність з теорії відповідної науки, серед найбільш невідкладних кроків для географічної спільноти він пропонує визначити запровадження в установленому порядку нової спеціальності з підготовки дисертацій на здобуття наукових ступенів - «теорія географії».

Ю. Шуйський відзначає, що сьогодні маємо: а) зниження фінансування географічних факультетів, відділень та кафедр; б) недостатнє фінансування навчальних та виробничих практик з географічних наук; в) волонтаристське введення механічного набору кількох «Наук про Землю», що не відповідає закономірностям розвитку і суті географії; г) необґрунтоване визначення кількості фундаментальних географічних дисциплін для підготовки бакалаврів; д) зниження мотивації викладачів-географів за рахунок непомірно низького забезпечення прожиткового мінімуму; е) бюрократизацію навчального процесу, що ускладнює самостійну роботу викладачів (написання підручників, методичної літератури, текстів лекцій, підготовку магістрів та аспірантів тощо); е) лавинне перманентне надходження всіляких новацій, модернізацій, змін, напрямків тощо, що робить сьогодні «періодом змін».

С. Бортник, Т. Лаврук, О. Помазан визначили першочергове завдання українських географів – поглиблено розвивати нові науково-прикладні напрямки, використовуючи світовий та європейський досвід просторового розвитку, геопланування, ландшафтного розвитку території та моделювання у системі багаторівневого управління.

І. Мельник розкрила роль географії у вирішенні проблем регіонального розвитку. Вона підкреслила, що державне управління розвитком регіонів в сучасній Україні є досить складною і актуальною проблемою, на дослідження якої спрямовують зусилля представники різних наук, зокрема, географії. Децентралізація влади шляхом перерозподілу функцій між державою та органами місцевого самоврядування на користь останніх ставить на повістку дня

чималу кількість завдань, розв'язання яких лежить у межах компетенції географів, зокрема актуальними завданнями, які мають вирішуватися із залученням географів, є обґрунтування стратегій розвитку регіонів; визначення територіальних і галузевих «точок зростання»; ефективного використання переваг ЕГП, природно-ресурсного та трудового потенціалу; оптимізації логістики; оптимальний розподіл функцій між поселеннями у складі оновленої громади та ін.

І. Винниченко вказує, що сьогодні однією з найменш досліджених тем вітчизняної та української зарубіжної географії є т. зв. Східна діаспора (український етнос на теренах пострадянських – окрім України – держав). Регіони розселення (у тому й вплив на цей процес історичних, соціально-економічних і ландшафтних умов), динаміка чисельності, форми самоорганізації та взаємодія з країнами оселення та матірньою країною (зокрема, в історичний ретроспективі), державна політика України щодо своїх закордонних співвітчизників, проблеми їхньої самоідентифікації тощо – ці та інші аспекти зазначеної теми не були і не є, на жаль, об'єктом належної уваги як органів влади України, так і її наукових та освітніх закладів.

І. Вишневецький розкрив співвідношення понять «геометрія», «географія», «геополітика». Він вважає, що будь-яка держава має певну територію, розмір і розташування якої впливають на діяльність її громадян, розвиток економіки, політичну вагу в сучасному світі. Деяку роль відіграє й форма території, порізанисть берегів країни, наявність країн-сусідів.

М. Влах зазначає, що науковий феномен географічної метафори, зокрема її гносеологічну сутність і прикладне значення розглядає гуманістична географія – наука, що вивчає геопростір на філософських засадах феноменалізму, екзистенціалізму з активним використанням принципів перцепційності, герменевтики тощо

Г. Балабанов, О. Любіцева, М. Мальська, Л. Зеленська обґрунтовують географію туризму як важливу складову української географії. Вони вказують, що роль і авторитет географії в життєдіяльності українського суспільства залежать від наявного попиту на результати географічних досліджень та їхньої якості, участі дипломованих фахівців-географів у роботі центральних і місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування, наукових і проектних установ, господарюючих суб'єктів, закладів освіти.

Значною є роль українських географів у створенні наукової картини туризму і рекреації. Зокрема, за роки незалежності України близько 70 дисертаційних робіт або 15,2% всіх дисертаційних досліджень з туризму і рекреації було підготовлено саме представниками географічних наук. Провідні позиції у створенні наукових уявлень про сучасну географію туризму належать фахівцям у галузі економічної та соціальної географії, а також конструктивної географії і раціонального використання природних ресурсів.

А. Гудзевич зазначає, що стрижнем усієї географії по праву вважається просторово-часовий підхід. Він пронизує всю історію географії: з античної епохи і до сьогодення. Змістове наповнення просторово-часової методології розглянуто крізь призму відповідних концепцій та парадигм, які змінювали одна одну на різних етапах розвитку географічної науки: стихійно-землеописовий (допарадигмальний або накопичувальний) етап (з давніх часів до XVII ст.); просторової центрованості (з XVII ст. до першої половини XIX ст.) ; просторово-територіальної індивідуалізації та ідеалізації (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.); інтеграційно-конструктивістський етап (друга половина XX ст. – початок XXI ст.). Означені концептуальні напрями сучасної географічної науки, на його думку, ведуть до закріплення уяви про Землю як єдину глобальну систему, де все взаємопов'язано. Перспективними для її дослідження можуть виявитися висновки про розбудову географії як науки про єдину планетарну систему, з центруванням на геопростір і геосередовище (як об'єкта і предмета дослідження). Це спонукатиме посиленню тенденцій диференціації та інтеграції географічного знання з формуванням цілісної географічної картини Світу, з можливостями виходу до побудови нових концептуальних положень і подальшому підвищенню уваги до просторово-часової парадигми як однієї з основних методологічних основ для усієї географії.

Л. Зеленська відзначає, що сучасна географія зіткнулась з новими проблемами в умовах цивілізаційної кризи, коли необхідно осмислити цілісність природи та людини на підставі поєднання: об'єктивних (природних, фізичних) та суб'єктивних (соціальних) законів їх співіснування. Для вирішення окреслених питань пропонує використати окремі сучасні нетрадиційні в географічній науці методологічні підходи, які запропоновані в зарубіжній науці як трансдисциплінарні: 1. Гетеротопологія (гетеротопія) французького філософа Мішеля Фуко (1967, 1984 рр.); 2. «Місця пам'яті» французького дослідника П'єра Нора; 3. Ідея Е.Тюффлера наголошує про прискорені переміни в технологіях, про те, як нові знання видозмінюють старі, про витискання старих образів, в тому числі географічних.

В. Пащенко вказує про те, що наявні вади вербального означення наукових знань створюють складну міждисциплінарну проблему. Вона полягає в тому, що орфографічно й синтаксично правильні географічні та інші наукові, науково-освітні, навчальні, практично-ділові, юридично-законодавчі, тематичні інформаційні тексти часто містять характерні змістовно помилкові – жаргонні висловлювання. Вони непадконтрольні вузьким фахівцям-науковцям, філологам і мовознавцям, ревнителю правопису мов окремих народів – і не залежать від того, мовою якого етносу написані тексти. Це багатоскладова семантична проблема. Для її вирішення потрібні цільові наукознавчі обґрунтування. В результаті їх застосувань відбувається збагачення наук та освітніх дисциплін семантично коректними змістами, позбавленими помилкових висловів і формулювань.

Ю. Кисельов розкриває значення географії, поряд із біологією, як теоретичної бази для аграрної науки і практики. Визнання такої ролі географії в організації сільськогосподарської діяльності об'єктивно підтверджує (у гносеологічному аспекті) діалектичну єдність організму (виду) та середовища його мешкання.
